

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11024368>

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Mastura Sunnatovna Narziyeva

Buxoro viloyati PYMO‘MM Maktabgacha,
boshlang‘ich va maxsus ta‘lim metodikalari kafedrasini mudiri
masturanarziyeva@gmail.ru

ANNOTATSIYA

Hozirgi zamon ta‘limi oldida turgan asosiy maqsad, o‘quvchi shaxsini bilimlar bilan quronlantirish emas, balki ularni fikr yuritish faoliyatiga o‘rgatishdan iborat. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy, kreativ tafakkurni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari hamda ularning ta‘lim jarayonidagi zaruriyati keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, zarurat, yo‘nalish, vazifa, tanqidiy, kreativ, masala.

ABSTRACT

The main goal of modern education is not to enrich the personality of the student with knowledge, but to train them in the activity of thinking. The article presents the main directions of development of critical and creative thinking among primary school students and their need in the educational process.

Key words: education, necessity, direction, mission, critical, creative, problem.

KIRISH

Fikrning mustaqilligi, uning mahsuldorligi bilan uzviy bog‘liq. Agar insonda muayyan vaqt ichida ma‘lum soha uchun qimmatli va yangi fikrlar, g‘oyalar, tavsiyalar shakllangan hamda bu yo‘nalishda nazariy va amaliy vazifalar hal qilingan bo‘lsa, bunday kishining tafakkuri sermahsul tafakkur deb ataladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tafakkurni rivojlantirishning asosiy va eng muhim belgisi, xususiyati bu - moddiy voqelikdagi muhim jihatlarini ajratib, mustaqil ravishda yangi mazmundagi umumlashmalarni keltirib chiqarishga o‘rgatishdir. Boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi o‘quvchi oddiy narsalar to‘g‘risida fikr yuritganda ham

ularning tashqi belgilari bilan chegaralanib qolmaydi, balki hodisa mohiyatini ochishga intiladi, oddiy turmush haqiqatidan umumiy fikr topishga harakat qiladi. Bunda ularda asosan ko'p savollar yuzaga keladi va kata yoshdagilarga juda ko'p savollar beradi. Shubhasiz, inson tafakkuri hali izlanmagan, to'la foydalanilmagan imkoniyatlarga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kreativlik masalalariga pedagogika va psixologiya sohalarida keng murojaat qilingan. Mashhur pedagog va psixolog olimlardan A.Maslou, Y. Lotman, S.L. Rubinshteyn, V. Rudnev, G.S. Batishev, D.A. Leontyev, R. Yakobson, A.Y. Agafonov, E.Torrens va boshqa olimlar izlanishlar olib borganlar. Bu izlanishlarda kreativlik va ijodkorlik dars va darsdan tashqari jarayonlarda o'quvchi oldida turgan aniq vazifaning bajarilishi yoki hal qilinishi zarur bo'lgan muammolarning ifodasida namoyon bo'lishi aniqlangan. Kreativlik masalasiga bevosita murojaat etgan pedagog olim pedagogika fanlari doktori, professor R.A.Mavlonova ham o'zining ilmiy ishlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni rivojlantirish muammolariga murojaat qilgan.

MUHOKAMA

Tadqiqotlardan ma'lumki, kreativ (lotincha - ijodiy) tafakkur murakkab bilish faoliyatidan biri bo'lib tadrijiy ravishda, izchil o'zaro bog'langan jarayonlardan tashkil topadi. Bu jarayon kichik yoshdagilarda dastavval savollarning tug'ilishi, amaliy vazifalarning aniqlanishi, masalani yechish yoki savollarga javob qidirish jarayonlarining amalga oshishi bilan xarakterlanadi. Bu tushuncha so'nggi yillarda ta'lim-tarbiya jarayonlarida keng qo'llanilmoqda. Lekin bu tushunchaning mazmun va ma'nosini tahlil etishga hamda insonlarda kreativlikning shakllanganlik darajasini aniqlashga doir qator tadqiqotlar olib borilgan.

Kreativ tafakkurning navbatdagi komponentlari quyidagicha aks ettiriladi: bunda savollarga javob izlash, masalani yechishga yordam beradigan yo'llar, usullar, vositalar, qoidalar va ko'nikmalarni qidirish, ularni tanlash hamda mazkur faoliyatda ularni tatbiq qilish va boshqalar o'z aksini topadi.

Turli ilmiy adabiyotlarda keltirilgan ma'lumot va tahlillar shuni ko'rsatadiki, "kreativlik" tushunasi turli xil talqinlarga ega. Bular:

- kreativlik – bu insonning butun hayoti davomidagi ijodkorlik sifatlaridir.
- kreativlik – bu insonning o'ziga topshirilgan muayyan topshiriq va vazifalarni bajarish usulidir.
- kreativlik – bu intellektning mahsulidir.
- kreativlik – bu insonga in'om etilgan qobiliyat, kashfyotlardir.

- kreativlik – bu ijodiy faoliyatdir.
- kreativlik – bu ijodkor insonlarning ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy moslashuvidir.
- kreativlik – bu madaniyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan kategoriyadir.

O‘quvchi ushbu konkret holdagi vazifani bajarish uchun qo‘yilgan savollarga beriladigan javoblarni ayrim paytlarda tevarak – muhitdagi obyektlardan topishga harakat qiladi. Mazkur holatning samaradorligi ko‘p jihatdan uning kuzatuvchanligi va sinchkovlik sifatlariga bog‘liq. Berilgan savollarga javoblarni to‘plangan tajriba va yig‘ilgan bilim zahiralardan izlab topish ko‘zga tashlanadi. Masalan, amaliy ish, laboratoriya mashg‘uloti, nazorat ishi topshirayotgan, kichik guruhlarda jamoaviy ishlash o‘quvchining fikr yuritishi, mulohazasi va xulosa chiqarishida namoyon bo‘ladi.

NATIJALAR

Kreativ tafakkur ijodiy xayol bilan uzviy aloqada bo‘ladi. Shuning uchun o‘quvchi amaliy faoliyatida bir talay savollarga javoblarni o‘z tasavvuri yordami bilan topadi. Jumladan, har xil taxminlar, farazlar, kashfiyotlar, amaliy ixtirolar ham ana shu yo‘sinda amalga oshadi, ya’ni tafakkur yordami bilan zarur natijalarga erishiladi. Shuningdek, kreativ tafakkur jarayoni ijodiy yo‘naltiruvchi mashqlar asosida ba’zi bir vazifalarni hal qilish, bajarish, muhokama yuritish, mulohaza qilish, fikrlash, faraz qilish singari jarayonlar mantiqiy fikr yuritish usullari va vositalarini qo‘llash yo‘li bilan nihoyasiga yetkaziladi. Masalan, boshlang‘ich sinf matematika, tabiiy, o‘qish va ona tili kabi fan asoslarini o‘zlashtirishda xuddi shunday jarayon yuzaga keladi.

Dars jarayonlarida kreativ fikr yuritish davomida o‘quvchilar tomonidan ba’zi kamchilik va xatolarga yo‘l qo‘yiladi. Natijada ularda berilgan javoblar yoki qo‘llanilgan usul va vositalardan shubhalanish hissi paydo bo‘ladi. Oqibatda natijalarni tanqidiy tekshirish holatlari ham yuzaga keladi. Bunda o‘quvchida tanqidiy fikrlashning ba’zi kriteriyalari paydo bo‘la boshlaydi. Shuningdek, fikr yuritish va tasavvur qilishning mantiqiy jihatlari sifatida umumlashtirish va xulosa chiqarish, isbotlash, dalillash, asoslash, rad qilish, inkor etish kabi ijodiy tafakkur asoslari hosil qilinadi.

Kreativ tafakkur jarayonida o‘quvchi o‘quv masalalarini hal qilishda hamkor va tengdoshlarining yordamiga tayanib ish ko‘radi. Ayrim hollarda masala yoki topshiriqni hal qilish, yechish paytida ijodiy tafakkur o‘zaro munosabat jarayonida, muloqot asosida ham sodir bo‘ladi. Muloqot asosida o‘quvchilar fikr almashish, suhbatlashish, muhokama qilish, bahslashish, isbotlash, dalillash kabi mantiqiy usullardan foydalanadilar.

XULOSA

Tarixiy taraqqiyotning natijalariga qaraganda, yirik ilmiy kashfiyotlar, falsafiy mushodalar, ilmiy nazariyalar, konstruktiv ijodiy harakatlarning aksariyati buyuk kishilar tomonidan ijtimoiy tafakkurning mahsuli sifatida dunyo yuzini ko'rgan.

Binobarin, ijodiy tafakkur faqat masala (muammo)ni hal qilish bilangina bog'liq bo'lmasdan, balki bilimlarni egallash, muammoni tushunish, narsa hamda hodisalarni tanqidiy jihatdan analiz qilish va hokazolarda ham juda zarurdir. Samarali tafakkur muammoli vaziyatni analiz qilish natijasida uni ravshanlashtirib, yechish mumkin bo'lgan masalaga aylantiradi.

Kreativ tafakkur jarayoni mavjud bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarga chambarchas bog'liq holat hisoblanadi. Shuni alohida qayd etib o'tish kerakki, o'zaro muloqot qilishda tafakkur yanada muhimroq hamda yanada samaraliroq o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ne'matova N., G'ulomov A., Abdurimova M. Ijodiy matn ustida ishlash. - Toshkent, 1997.
2. Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1985.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: "Nasaf", 2000.
4. Xudoyqulova M.N. KREATIVLIK NIMA? U PEDAGOGGA NIMA UCHUN KERAK? Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 3 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7
5. www.pedagog.uz
6. www.ziyonet.uz